

Pospíšil, Ivo

Trojice ukrajinských prací z historické komparatistiky

Slavica litteraria. 2009, vol. 12, iss. 2, pp. 163-166

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/103427>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

spojeno i ostré sociologicko-národně psychologické zření literatury, v němž jsou klíčové historické mezníky, jež generace fakticky utvářejí: léta 1937–38, 1941, 1945, 1953 – a mohli bychom pokračovat. Tento pohled nás nemůže nepřivést k srovnávání: jak je to s generačními pohledy v české literární kritice? Jak jsou tu rozeřáděny figury, jaké mezníky jsou tu ve hře, existuje něco jako generační postoj, generační poetika – i po roce 1989 – nebo jsou to jen pragmaticky skupinové, mocensko-technologické „zájmy“? Tato půda ještě čeká na obdělání.

Ivo Pospíšil

TROJICE UKRAJINSKÝCH PRACÍ Z HISTORICKÉ KOMPARATISTIKY

Михайло Наєнко: *Художня література України. Від міфів до модерної реальності.* Видавничий центр Просвіта, Київ 2008.

Дмитро Наливайко: *Компаративістика й історія літератури.* Акта, Київ 2007.

Василь Будний, Микола Ільницький: *Порівняльне літературознавство.* „Видавничий дім Кієво-Могилянська академія“, Київ 2008.

První práce se komparatistiky jako by netýkala, je to velmi hutný, analytický přehled vývoje ukrajinské literatury v nejšířším slova smyslu. Všeobecně uznávaný odborník na ukrajinskou literaturu v světové kontextu M. Najenko tu zdůrazňuje právě kontextovost vývoje ukrajinské literatury jako svébytného celku, který má své mýty, folklór, zejména písňový, ale také byly a dumy, tedy období ruských historických písní, ale i skutečné umělé písemnictví odvíjející se od Kyjevské Rusi. Zde ovšem narážíme na problém východoslovanské koiné, tedy společného literárního základu východních Slovanů. Dívám se na to tak, že pokládám za stěžejní pokud možno dlouhotrvající celek východoslovanských literatur do roku 1240 a také později, kdy volně pokračuje kyjevská tradice v regionální podobě: zde ovšem také začíná východoslovanská tripartitní diferenciace. Bylo by možné zapojit i literární geografii jako volnou součást areálových studií: to, co je možné spojovat s teritoriem dnešní Ukrajiny, by patřilo ukrajinské literatuře, včetně toho, co se odehrávalo jakoby na jejím území (Slovo o pluku Igorově, Najenko uvádí i ukrajinský titul, i když údajný rukopis, který patrně, jak doložil Edward Keenan, nikdo nikdy neviděl, je spíše severoruského původu). Najenko je v této knize, jež má jasně srovnávací charakter, tak trochu ukrajinským Lichačovem, tj. modeluje a zpětně konstruuje jakoby plynulost vývoje ukrajinské literatury v podstatě od bájných, tedy mytických počátků, přes písemnictví kyjevské Rusi, tedy po christianizaci, a dál. Při veškeré vědomé souvislosti mi tu chybí především odvozenost literatury Kyjevské Rusi z obecných poloh staroslověnské vzdělanosti: je to jako by tato literatura rostla jen z východoslovanských kořenů, nebyla tu žádná Velká Morava, Bulharské carství (to je uváděno v jiných souvislostech), Byzanc. Najenko elegantně překonává různé vývojové hiáty, jak to kdysi dělával Lichačov pomocí tzv. stylů: a často i ty jsou společné pro celou východoslovanskou oblast (proslulé „pletenje sloves“ a tzv. jihoslovanský vliv, jemuž Najenko modernizovaně říká bulharský). Ukrajinská literatura podle něho začíná

už dávno před staroslověňštinou, tedy kyjevskou Vladimírovou christianizací, kulminuje za Kyjevské Rusi a pak zejména za tzv. renesance, kde je poezie (Pavlo Rusyn, Simon Pekalid, Kasijan Sakovyč aj.) i próza, zejména polemická (Adam-Ipatij Potij aj.). Řekl bych, že termín renesance je pro tuto dějinně fragmentární literaturu nadnesený, je to spíše odrůda humanismu, tedy maximálně humanistická renesance, což se podobá českému stavu, kde je humanismus také silnější než stopová renesance, ale kontext je nepoměrně bohatší, když si uvědomíme přerušení české renesance husitskými válkami a předtím přítomnost Petrarcy na dvoře Karla IV. v druhé polovině 14. století. Nicméně i tak je česká pozdní renesance 16. a počátku 17. století mnohem slabší nikoli jen než západoevropská, latinsko-románská, kde všechno vzniklo, ale i než polská. Nebyl bych tak radikální v odstraňování oněch vývojových hiátů a slabších míst: právě ta jsou východoslovanským, ale i obecně slovanským specifikem, tato „slabost“ utvářela sílu a originalitu těchto literatur (F. Wollman: *Slovesnost Slovanů*, 1928, něm. překlad *Die Literatur der Slawen*, 2003). Není vše třeba modelovat podle jiných vzorů a snažit se jim mechanicky vyrovnat. Podle mě začíná nová ukrajinská literatura umělecky skutečně až barokem, a to ještě silněji než renesance polským prostřednictvím (to se protrahovalo až do Moskvy – proto tolik bilingvů, viz v poezii Ivan Velyčkovskij, Feofan Prokopovyč aj.): to je však současně identifikační problém a projev jakéhosi znovuoživení východoslovanské celistvosti, pokud v té době vůbec přestala existovat – snaha o světytnost nemusí být proti širšímu celku, nacionalizace tam, kde být ještě nemohla, je zbytečnou modernizací a nikomu nepomůže: svérázná je tu např. postava H. Skovorody, kterého Rusové vnímají jako velmi vlivného filozofa, jenž stojí u samotných počátků ruské filozofie, ale nevčleňuje ho do své literatury, i když by k tomu měli jazykové důvody, zatímco Ukrajinci ano. Totéž platí o dramatu a tzv. historické próze. Novoukrajinská literatura je daná především jazykově v období nepříliš přesně nazývaném klasicistickým (Ivan Kotljarevskij, Kvitka-Osnovjanenko), což je konglomerát klasicismu, osvícenství, preromantismu-sentimentalismu a raného romantismu, zatímco ten pozdější je už charakterizován diferencovaně charkovskou, lvovskou a kyjevskou školou a vrcholí Ševčenkem – ale to už jsme hluboko uprostřed 19. století. Nevím, nakolik je podkapitola o biedermeieru diktována jeho dnešní módností, ale neviděl bych tento pojem a jev v ukrajinské literatuře jako důležitý – na rozdíl od středoevropského komplexu německo-slovanského. Zlatý věk realismu je v Ukrajině jen preludiem bohatého a vnitřně diferencovaného bloku modernistického od Ivana Franka přes Lesju Ukrajinku k Olze Kobyljanské. Modernismus vidí Najenko jako vskutku klíčové období ukrajinské literatury, právem v něm rozlišuje různé směry a genologicky jej analyzuje: jako dominantní vidí lyrismus a expresi či dokonce expresionismus a ovšem symbolismus. V tomto proudění se nesou i tendence sovětského období i literatury emigrační a tzv. rozstříleného obrození, tedy pozdní symbolismus, neoklasicismus mající obdobu v ruském akméismu a ještě více v našem novoklasicismu čapkovském a langrovském (Rylskij, Zerov a různé avantgardní proudy, zejména futurismus – M. Bažan). Brilantní jsou partie o moderní neoklasicistické próze (Mykola Chvylyjovij, Mykola Kulyš, Jurije Janovskij). Postmoderně je ukázána spíše v jejích modernistických zárodcích (J. Malanjuk, O. Teliha, J. Klen), nějak se tu vytratila kompaktnost pojmu Pražská škola, je tu však Newyorská skupina i Vasyl Zemljak a Vasyl Stus. Autor umělecky spojuje domácí i emigrační literaturu. Chybí zde tedy nejnovější vývoj, silící pozice lvovského centra a nových osobností, pokud si tím však Najenko chtěl od žhavé současnosti uchovat axiologický odstup, má naše sympatie. Re-

prezentativní, dobře graficky a materiálově vybavená kniha je špičkovým dílem ukrajinské literárněvědné historiografie, dílem, bez něhož by se ani moderní český ukrajinista neměl obejít. To, co mi technicky chybí, je ovšem rejstřík jmenný a předmětný.

Za problematickou pokládám jistou násilnou modernizaci a umělé modelování a konstruování nejstaršího vývoje ukrajinské literatury, posunování jejích skutečných počátků do minulosti, nedocení společného východoslovanského základu nebo jeho časové zkrácení a fragmentarizaci, poněkud umělé budování celistvých kulturních epoch, stejně jako ne vždy organickou snahu scelit či centralizovat ukrajinskou literaturu v různých částech dnešní Ukrajiny – tak to pravděpodobně nebylo a povaha literatury, tedy její podstatné vnitřní rozdíly, do dokládá – mohli bychom s trochou nadsázky mluvit o nejméně třech ukrajinských literaturách – podobné jevy vidíme v polské literatuře 19. století: je to sice snaha, která je jistě zcela legitimní, totiž ukázat na jednotu ukrajinské literatury, i když je to těžké a snad i nerealistické: jsou tu značné rozdíly mezi Charkovem, Kyjevem, Lvovem, ukrajinskou literaturou na území Ruska, zejména v obou metropolích Ruské říše a později SSSR, Ukrajina přece není dodnes teritoriálně jednotná politicky, ani jazykově a literárně a jak bude tento proces pokračovat přesně nevíme, ale svou kladnou úlohu v něm Najenkova kniha sehrává a sehraje.

Další dvě knihy jsou už komparatistické i deklarativně i vlastním předmětem zájmu. Dmytro Nalyvajko psal o komparatistice ze dvou zorných úhlů: o knize literárněteoretické jsme psali jinde (Opera Slavica 2009, v tisku), zde jde o jeho práci, která spojuje literární komparatistiku s literárními dějinami. Po pravdě řečeno, i kniha povýtce teoretická má silnou historickou dimenzi. Zde je to však jasná dominantka. Kromě úvodu, kde autor poměrně tradičně hledá místo komparatistiky v systému literárněvědných disciplín a kde se mimo jiné zmiňuje i o poměrně specifické Ďurišinově brožuře Svetová literatúra perom a dlátom, bohužel bez uvedení jeho předchůdců; následují již klasické kapitoly komparatistické, vlastně samostatné nebo přinejmenším autonomní kapitoly literárněhistorické, jejichž tematika se opakuje v knize o komparatistice a literární teorii, tedy čím byla renaissance pro Ukrajinu. Zdůrazněn je polsko-ukrajinský aspekt, je tu zvláštní kapitola o humanismu, což je zcela oprávněné, úloha Boccaccia a Petrarce v staroukrajinské literatuře, světové téma Mazepy se objevuje tu i onde, mimo ukrajinský okruh je tu téma italsko-francouzské, ukrajinská poezie v západní Evropě, ovšem Ševčenko s uvedením známé monografie našeho spolupracovníka, který přednášel i v Brně Jevhena Nachlika, ukrajinská realistická literatura v evropském kontextu, Prosper Merimée a Rilke, parádní témata, nikoli však zcela objevná. Summa summarum: méně radikálních inovací, o to více snahy začlenit ukrajinskou literaturu do evropského a světového proudění, implicitně realističtější vidění počátků ukrajinské literatury tam, kde se opravdu začala vydělovat z východoslovanského literárního celku, tedy 16.–18. století. Knihu zdobí i důkladné funkční rejstříky a seznamy primární a sekundární literatury.

Vasyl Budnyj a Mykola Ilnyckyj jsou v každém případě teoretici par excellence, i když ani u nich nelze pominout aplikační ukrajinský aspekt, jenž je však organičtěji včleněn do obecných úvah, jež začínají opět místem komparatistiky a jejími mezidisciplinárními vztahy, je tu stručně vyložena antropologická fáze vývoje literární komparatistiky a její prehistorie, mytologická škola, vlivologie, kulturně historická škola i ukrajinské počátky srovnávací literární vědy u I. Franka, Bileckého a Vervese. Je tu interpretace typologie a kontaktologie, ale také kritika kategorie vlivu; samostatně se autor zabývá překladem (Pantelejmon Kulyš, Volodymyr Samijlenko, Maksym Rylskij

aj.), Ďurišin je začleněn do kapitoly o srovnávací typologii, je tu speciální kapitola o komparativní genologii se značnými mezerami v bibliografii (chybí tu základací polská genologie), hodně místa se věnuje komparativní intertextualitě, interdisciplinaritě a kulturologii, nic tu není o areálových studiích, mnoho naopak o literární etnoimagogii pro Ukrajinu v recepci Západu a Východu, jak autor nazývá jednu z podkapitol, jistě důležité. Knihu doplňuje nejen jmenný rejstřík, ale i malý terminologický slovníček. Celkově jde asi o nejpropracovanější současnou ukrajinskou publikaci o literární komparatistice, knihu s dostatečným vědomostním potenciálem a ukrajinský specifíkem v té míře, v jaké je to ještě pro teoretickou práci únosné.

Dnešní tíhnutí ukrajinské literární vědy ke komparatistice je chvályhodné. Ono programové uvádění ukrajinik do širších souvislostí, zejména směrem k Západu, akcentace směrů, jež jsou typické pro Západ a střední Evropu, jsou charakteristické: jen aby se s vaničkou nevytilo i dítě, tedy tradiční zkoumání ukrajinské pozice na východě Evropy mezi východními a západními Slovany: člověk někam ideově a esteticky tíhne, ale nemůže pomíjet kategorií prostoru, jež ani dnes – v době zmenšujícího se světa, nepřestává být důležitá.

Ivo Pospíšil

MONOGRAFIE K POETICE FIKČNÍCH SVĚTŮ

Jana Waldnerová: *De/konstrukce fikčních světů*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre – Filozofická fakulta, 2008. 178 s.

Monografie nitranské slovakistiky a anglistky *De/konstrukce fikčních svetov* vznikla jako vědecký výstup grantové úlohy VEGA 1/4738/07 Literárna fikcia a jej podoby (Poetika fikčních svetov). Jde o výsledek několikaletého studia a srovnávání literárně-filozofických teorií a zároveň jejich aplikování na konkrétní literární díla. Je rovněž hodno zaznamenání, že recenzenty této knižní publikace byli prof. PhDr. Tibor Žilka, DrSc., a prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc., a také to, že ačkoli jde o odbornou publikaci typu vysokoškolské příručky, byly do ní začleněny postmoderně laděné kresby Tomáše Krečméryho.

J. Waldnerová se nepochybně seznámila s pracemi českých odborníků o problematice fikčních a možných světů (B. Doležela, jenž ovšem působí dlouhodobě v Kanadě, a jeho žáka, popularizátora a „dvorního“ překladatele B. Fořta), ale i s teoretickými pracemi B. McHala, G. Genetta, B. Hrushovského, W. Ashlinea ad. Objevování nových metodologických přístupů znamenalo pozorné čtení, analýzu, srovnávání zvláštností vytipovaných studií s ohledem na strukturalistické a poststrukturalistické literární teorie. Výběr konkrétních analyzovaných beletristických děl z hlediska teorie fikčních světů reprezentuje anglo-americkou románovou tvorbu (až na jednu výjimku a tou je román I. Calvina ve slovenském překladu *Ked' cestujúci jednej zimnej noci*) a vyplynul z dosa- vadního autorčina působení jako vyučující anglického jazyka a literatury.

V první kapitole svého souboru studií Waldnerová usilovala o vysvětlení pojmů fikční svět, možný svět, ne/možný svět a jejich vzájemných vztahů. Podrobněji se zabývá problémem tvorby, struktury a sémantiky ne/možných světů a jejich opozice vůči světům možným